Ilma Rakusa *švicarska pesnica, kritičarka, prevajalka*

Pesem pride sama. Hoče na

Gašper Stražišar

FOTOGRAFIJA
Luka Cjuha

V okviru festivala Dnevi poezije in vina, ki poteka ta teden po vsej Sloveniji, je kot častna gostja festivala Slovenijo obiskala Ilma Rakusa. Pesnica, pisateljica in literarna kritičarka slovensko-madžarskih korenin, prav tako pa prevajalka iz francoščine, madžarščine in ruščine v nemščino. Rodila se je v Murski Soboti, odraščala v Ljubljani in Trstu ter se ustalila v Zürichu. Je pomembna posrednica med slovensko in nemško literaturo, leta 2005 pa je prejela mednarodno nagrado vilenica. V sklopu festivala je založba Beletrina izdala izbor njenih zadnjih pesmi v zbirki z naslovom *Impressum: Upočasnjena svetloba*. Skozi poezijo se pogovarja z bralci in svetom. Ustavlja čas in opažene predmete, dogodke ali pojave opiše in ustvari v popolnoma novi luči ter poskrbi, da oživijo in znova obmirujejo med besedami na papirju. Obožuje sneg in pomlad, v poeziji pa vidi možnosti kratkega izražanja, skozi katero pove vse. Njene pesmi nastanejo, ko same tako želijo, pravi, in občutek, da nekoč ne bo več imela česa povedati, še zdaleč ni blizu.

V spremni besedi k slovenski izdaji vaših pesmi ste zapisali: »Pesmi nastanejo, ko same tako želijo.« Kdaj so pesmi pri vas prvič želele nastati?

Stara sem bila sedem let, obiskovala sem osnovno šolo in bila sem fanatična bralka. Prebrala sem vse, kar je bilo dosegljivega. Želja, da bi tudi sama ustvarila svoj svet v magičnem svetu besed, se je torej začel takrat. V šoli smo pisali eseje, nareke, domišljijske spise … To je bil zame najlepši del pouka. Pisala sem torej zgodbice za nalogo. In kmalu sem začela pisati tudi doma. Zaradi nekakšne potrebe. Nisem potrebovala igrač, potrebovala sem papir in pisalo. Resneje pa sem se s poezijo začela ukvarjati pri štirinajstih letih, ko me je ponovno poklicala. Spomnim se, da sem prvo pesem napisala na pokopališču, na grobu Thomasa Manna. Z njegovega groba pa je tudi lep pogled na gorato ozadje. Narava me je prevzela in napisala se je pesem o lepoti, smrti in naravi, ki nas obkroža. To je bila prva resna pesem. In čutila sem, da je poezija nekaj, kar mi je zelo blizu. Ta kratka, gosta struktura, ki na pogled deluje tako majhno, pravzaprav pa pove veliko in še več. S poezijo sem se zaljubila. S prozo nikoli.

> Čutila sem, da je poezija nekaj, kar mi je zelo blizu. Ta kratka, gosta struktura, ki na pogled deluje tako majhno, pravzaprav pa pove veliko in še več.

Torej vam je blizu prav to izražanje čustev in tematik skozi kratke oblike, skozi majhno število besed?

Seveda imamo tudi daljše pesmi, sonete in tako dalje. A povečini gre za kratke, goste, nabite kitice. Potem so tu tudi ritmične pesmi, ki so meni najbližje, saj obožujem glasbo. Torej jezik se prilagaja ritmu in glasbi, ki jo slišim v sebi. Poezija je literarni medij, literarni paket, v katerem lahko na kratko povemo čisto vse. Vtis, občutek, politična usmerjenost, žalost, smeh, depresija … Vprašanje je le, kako občutke izraziš. Vsaka beseda šteje, zvok in ritem štejeta in ob koncu pride oziroma nastane poezija. Vse to, kar se morda komu sliši tako imaginarno, je tisto, kar je pri poeziji zame čudežno. Imaginacija oziroma domišljija, saj poezija nima meja. Torej ne, ne samo oblika, čisto vse, kar ustvarja poezijo, me fascinira. Me je, me še vedno in upam, da me bo še v prihodnje.

Nekateri pesniki in pesnice pravijo, da pišejo iz nenadnega navdiha, drugi pa navdih zadržijo v sebi ter pesem napišejo s premislekom, nato pa urejajo, popravljajo, dodelujejo. Katere vrste pesnica ste vi?

Uf. To je zelo dobro vprašanje, saj se sama tega nisem nikoli zares vprašala. Rekla bi, da sem tiste vrste pesnica, na katero vpliva nenaden dogodek, navdih. To je lahko svetloba, ki pada v sobo na poseben način. Morda veja drevesa, ki jo opazim skozi okno. Po navadi gre za več motivov hkrati, ki se vtisnejo v moj spomin. Ta spontanost je zagotovo vodilna pri meni. To se lahko vidi v drugem delu zbirke, ki jo imate pred seboj, saj sem vsak dan napisala eno pesem. Kot neke vrste dnevnik. A spontanost je tista, ki je ključna. Imam občutek, kaj bom napisala. Vidim drevo in dobim navdih. Vse to se potem preplete v moji glavi, in ko dobi smisel, se lotim pisanja. Včasih sedim ure in ure pred papirjem. In pesmi počasi dodelujem, popravljam, urejam. Menjavam besede, zloge, naglase … In nenadoma je pred menoj pesem. Čeprav gre za kratke forme, je to težko delo, ki pa seveda brez spontanosti ne more nastati. Tako kot ste rekli na začetku oziroma kot sem zapisala v spremni besedi. Pesmi pridejo do mene same od sebe. To pomeni, da sedim in čakam na mešanico navdihov, da se uredi v celoto. Čakam, berem in opazujem pesem pred seboj. Skoraj kot neke vrste meditacija. Teme pa pridejo popolnoma naravno. Zame sta bili v zadnjih letih osrednji temi svetloba in tišina. In kot sva dejala na začetku. Pesem pride sama. Hoče na plan. Mora ven.

Ste se torej kot pesnica vedno odzivali na svet okoli sebe ali je to nekaj, kar se je zgodilo šele pozneje v življenju?

Odzivanje je zagotovo prišlo pozneje. Ko si mlad, pišeš o čustvih in o sebi. Jaz in jaz in jaz je tisto, kar prevladuje v poeziji mladega človeka. Šele z leti sem dobila občutek, da se vsa proza in poezija odzivata na svet okoli nas. Tudi kadar se pogovarjam sama s seboj, moje misli potekajo v dialogu. Zato je vprašanje na mestu, saj resnično verjamem, da je poezija velik prostor z velikim številom pesnic in pesnikov, ki se vedno znova odzivamo. Vsi na neki način vplivamo drug na drugega in delo drug drugega nadaljujemo. Torej ne glede na obdobje se odzivamo na pesnice in pesnike in na čas, v katerem živimo. V nasprotju z avantgardnimi pesniki, ki so opustili vsakršno sled preteklosti in želeli ustvarjati nekaj povsem novega in lastnega, sama verjamem v to, da smo vsi en velik pesnik ali pesnica, ki drug drugega dograjujemo in nadgrajujemo.

V drugem delu pesniške zbirke, ki je izšla v sklopu festivala, sledimo pesmim kot nekakšnim dnevniškim zapisom. Gre za pesniški projekt. Je bil to načrtovan projekt ali je nastal sam od sebe, prav zaradi potrebe po pisanju, ki ste jo omenili?

Delno je bil načrtovan projekt, ki je nastal v času pandemije. V času, ki je bil poseben čisto za vsakogar na tem svetu. Prevladoval je strah, bili smo izolirani, vse se je ustavilo. Tudi zame. Nisem več potovala, nisem več brala poezije na odrih … Ostala sem doma. Tako sem se odločila, da bom vsak dan sedla pred papir in poskusila napisati pesem. Če mi uspe, mi uspe. Če ne, pa tudi nič hudega. (Smeh.) Ideja je nastala na podlagi reka *Nulla dies sine linea*, torej niti dan brez črte oziroma zame, niti dan brez besede. Rek, ki izhaja še iz časa Rimljanov oziroma natančneje od Plinija starejšega, ki je bil rimski pisec in učenjak.

Počutila sem se kot menih, ki vsak dan sedi in razmišlja, le da sem imela pred seboj računalnik ali papir. In to je bila pozitivna izkušnja. Včasih nisem mogla napisati ničesar, ker so bile misli preveč raztreščene. Potem pa so prišli dnevi, ko sem napisala tudi po dve ali tri pesmi. Torej obdobju, ki je postal brez strukture, ko je bilo vse v zraku in tako čudno, mi je vsakodnevno pisanje podalo strukturo in navsezadnje smisel. Kmalu po začetku projekta sem torej začutila, da je vsakodnevno pisanje nekaj, kar me bo rešilo občutka nemoči in samote v času pandemije. Vztrajala sem vse leto in potem počasi začela dobivati idejo, da bo nekoč potreben konec. Po letu in pol sem se odločila, da sem napisala dovolj, da se je svet vsaj delno stabiliziral. Nastalo je ogromno pesmi in nemška zbirka je izjemno debela. Pri vas berete le delček izbranih dni.

Še danes, ko se ozrem nazaj, sem presenečena, kaj vse je nastalo z vsakodnevnim pisanjem. Kako so se moje teme pisanja v tem letu in pol spreminjale. Od pozitivnih do negativnih. Kot nekakšna pandorina

plan. Mora ven.

skrinjica, ki se je odprla in prelila na papir. Sedenje, koncentracija, biti v času s samim seboj, samo biti … Vse to je vplivalo na mojo poezijo v času pandemije.

Pa vendar se mi zdi, da v teh dnevnih pesmih prevladuje opisovanje preteklosti. Je to zaradi pandemije, kot nekakšen spomin na svet prej?
Pravzaprav ne. V času pandemije sem se lotila raziskovanja svojih arhivov, ki sem jih pozneje predala knjižnici v Švici. Pred menoj so bila leta mojega življenja, ki se zdijo, da sploh niso moja leta, temveč leta nekoga drugega. Sedela sem, opazovala, kaj vse sem ustvarila, prebirala pisma, neizdane pesmi … Dobila sem občutek, da je preteklost nekaj, kar nas vse lahko v nekem trenutku pogoltne in se v njej izgubimo. Preteklost nam da trenutek, ko se nad vsem skupaj zamislimo, ko si zastavimo vprašanje, kaj bi bilo, če bi … Vi ste za tako izkušnjo še premladi, a videli boste, prej ali slej nas vse dohiti preteklost in od nas nekaj terja. Ob vsem, kar sem ustvarila, se mi je tako projekt, pesem na dan, zdel še kako pametna ideja. Kajti dovolj je le ena pesem.

Če bi več ljudi bralo poezijo, bi bilo na svetu več empatije in rahločutnosti.

Nikamor več se mi ne mudi, niti ne čutim več potrebe, da bi morala kar naprej pisati. In vsak dan se je pesem spreminjala. Tako kot je človek vsak dan drugačen. Sočasno pa sem skozi njih opravila s preteklostjo.

Se vam zdi, da ima poezija moč spreminjati mišljenje ljudi? Ali pa da vsaj zaneti neko iskrico v naših glavah in nam ponudi nov pogled na svet? Je to tista magična moč poezije?
Rada bi, da bi bilo tako. Zdi pa se mi, da poezija ostri naše čute, naše razmišljanje. Morda celo spreminja naše mišljenje. Poezija ne preprečuje vojne, ne ustavlja vremenskih sprememb, ne ustavlja pandemij. Kar pa lahko doseže, je že omenjeno izostrenje čutil in razmišljanja. Družbena omrežja so nas postavila v neki povsem nov svet. Svet kratkih informacij, svet sovražnega govora, krutosti in vse večje hektičnosti. Dobra literatura, in s tem mislim na čisto vse oblike literarnega ustvarjanja, bi morala v človeku vzbuditi občutljivost v vseh aspektih in pomenu besede. Poezija je orodje empatije, občutljivosti, rahločutnosti … Če bi me vprašali, zakaj pišem, bi bil odgovor prav to. Ker želim v ljudeh vzbuditi občutljivost do sveta. V to verjamem. Če bi več ljudi bralo poezijo, bi bilo na svetu več empatije in rahločutnosti. Zadnja pesem v prvem delu dotične zbirke nosi naslov *Pesem proti strahu*. Ta pesem je bila od prve objave natisnjena večtisočkrat. Na plakatih, v cerkvah, na družbenih omrežjih. Torej. Ta ena sama pesem, ki meni morda niti ni pomenila tako veliko, je v ljudeh vzbudila empatijo oziroma občutljivost. In to po vsem svetu.

V Sloveniji kar naprej govorimo o tem, da je poezija zapostavljena, da se je ne bere, da je nezanimiva za občinstvo. Seveda imamo ljudi, ki dokazujejo nasprotno. Omenili ste družbena omrežja, ki nas odvračajo od pisane besede in nas vse bolj silijo v zrenje v zaslone in hitro sprejemanje podatkov brez razumevanja. Kako pa je s tem v Švici ali drugod po svetu, kjer ste nastopali?
Popolnoma prav imate s tem opažanjem. A problem ni več le v družbenih omrežjih. Ljudje danes v roke vzamejo časopis in preberejo naslov ter podnaslov. Vsebina, ki bi naslovu podala kontekst, je že prezahtevna. Čas, v katerem živimo, je hektičen, vsi so nestrpni, vsi so pod stresom, vsi so pregoreli, vsem se venomer nekam mudi … Ampak ali ni ravno poezija, ki je povečini v kratki formi, tista, ki najbolj ustreza današnjemu načinu življenja? Ali nista ta kratkost in hitrost poezije nekaj, kar sodi v 21. stoletje? Poezije oziroma zbirke ni nikoli treba brati od začetka do konca. Vsak dan lahko preberemo le eno pesem. Izberemo si lahko naključno in zbirke nosimo s seboj. Gre za formo, ki hektičnemu času ustreza. Berete lahko haikuje. Ti imajo samo tri verze. A kaj torej umanjka? Umanjka preprostost, saj poezija vedno zahteva razumevanje. V sebi nosi absurdnost, realističnost, surrealističnost in vse druge možne oblike. Torej za pravo razumevanje ponovno potrebujemo čas. Mlajša generacija pesnic in pesnikov v Švici je našla nov način, kako poezijo prenesti ljudem. Skozi glasbo ali performans. Torej ne delujejo le možgani, ampak tudi vsa druga čutila. Poezija in glasba se povežeta in med seboj povežeta ljudi. In ali ni to spet magično? Da je poezija našla novo pot do ljudi?

Dejali ste, da mlada pesnica ali pesnik vedno piše predvsem o sebi in svojih notranjih občutkih ter da se z leti zorni kot spremeni. Teme se zamenjajo, pogled na svet postane drugačen. Pisanje poezije pa zahteva celega človeka. Je delo, je čas, je energija. Se vam zdi, da ste po vseh teh letih ustvarjanja poezije, po vseh prelitih besedah, po vseh vejicah in pikah povedali in napisali že čisto vse? Da ne zmorete več? Da potrebujete tišino v sebi in da nimate več česa povedati? Da v vas prevladuje izpraznjenost?
Oh, to je pa izjemno vprašanje, o katerem sama nisem zares razmišljala. Na srečo občutka izpraznjenosti še nisem doživela. Včeraj zvečer sem napisala pesem. Torej ne zdi se mi, da se lahko ustavim, kaj šele da bi čutila potrebo po spremembi oziroma po prenehanju. Dvomim, da si to sploh lahko zamislim. In po eni strani si niti ne želim predstavljati dneva brez besed na papirju. Poetično rečeno … Občutke in svoje misli vedno lažje zapišem in povem skozi poezijo. Tudi intervju bi skozi poezijo zame potekal lažje. Morda ne lažje, ampak domačno. Ko pišem, nikoli ne pišem v tišini. Besede in ritem si mrmram ob pisanju. Poezijo pripovedujem sami sebi. Tako se slišim in najdem prave izraze za svoja občutja. Če bi nehala pisati, bi torej pomenilo, da si nimam več kaj povedati. Ne ljudem in bralcem, temveč sami sebi. Tega me je strah. Zame je zvok izjemno pomemben. Brez zvoka ni poezije.

Če prav razumem, je ta vaš notranji monolog ali pa celo dialog, kot ste dejali, večno v kratki formi. Kar je recimo ravno nasprotno od madžarskega pisatelja, ki ste ga tudi sami prevajali v nemščino, Pétra Nádasa, ki je v nekem intervjuju dejal, da sam nikoli ne zna nič povedati na kratko.
Zanimivo, da ste omenili ravno njega, saj je moj zelo dobri prijatelj. Res je. Prevedla sem vse njegove romane, eseje in dramska besedila iz madžarščine v nemščino. Neizmerno cenim njegovo sposobnost napisati tako obsežna dela, ki presegajo 2000 strani, pa vendar ohrani tok pripovedi, tok likov in ritem. Večkrat sem ga vprašala, kako mu uspe. Odgovora nisem dobila. Kar je zanimivo, je to, da sam nikoli ni pisal poezije. Torej ni bil poklican. Jaz sem njegovo popolno nasprotje. In po svoje je to čar literature, saj se vsak najde nekje v njej. Hvaležna sem, da se mi ni treba ukvarjati s tako dolgimi zapisi in jih imeti ves čas v glavi. Pisanje poezije je zame ritem, ki teče in teče. In strinjam se z vašim opažanjem, da je moj monolog v kratki formi. Seveda je. Prav zaradi tega sem poklicana k poeziji. Sklepam, da je Nádasov monolog vedno roman. Ko pa ste me vprašali, ali sem izpraznjena … Ničkolikokrat sem pisala o snegu, ker me fascinira. Ali sem temo snega obdelala do te mere, da nimam več kaj povedati? Mislim, da ne. Zakaj? Ker me sneg vsako zimo znova navdušuje. Je bel, lep in demokratičen, saj pade čisto povsod in nima predsodkov. Zato se mi zdi, da izpraznjenost ni na vidiku, ker me bo sneg še naprej navduševal in bom vedno iskala nove načine izražanja za opisovanje istega pojava.

Ampak ali ni čar poezije ravno v tem, da lahko vedno znova pišete o snegu in vedno napišete drugače?
Točno tako. Sneg zame nikoli ni bil in nikoli ne bo dolgočasen. Zato se bom tudi trudila, da ga v poeziji naredim spet in spet zanimivega. Podobno velja za svetlobo. Vse življenje se ponavljam – in ne moti me, da se ponavljam. Pomembno se mi zdi, da je ponovitev vedno drugačna, nekaj novega in posebnega.

Se torej kdaj zgodi, da ko preberete kakšno svojo pesem, napisano v preteklosti, opazite spremembo v razmišljanju in pomislite, kako bi pesem danes napisali drugače?
Morda le pri pesmih mojega zgodnjega obdobja. A z današnje perspektive bi verjetno pesem napisala drugače. Kar ne pomeni, da pretekle pesmi zavračam. Kvečjemu me navdušuje, kako se je moj pogled spremenil. Tako kot sva govorila o snegu, o katerem pišem vse življenje. Danes ga vidim povsem drugače kot pri štirinajstih letih. In sneg je v vsakem obdobju mojega življenja in pisanja pomenil nekaj drugega. In ponovno naj omenim izpraznjenost. Dokler bo tu sneg, ne bo izpraznjenosti. Kar pa je glede na vremenske razmere že vprašljivo. (Smeh.)

Nikamor več se mi ne mudi, niti ne čutim več potrebe, da bi morala kar naprej pisati.

Omenila sva že, da ste v zadnjem obdobju dobili občutek oziroma potrebo po odzivanju na svet. V zbirki se tako odzovete na vojno v Ukrajini. Kaj vas torej čaka v prihodnje? Več poezije z odzivom? Več angažiranosti?
Poskušajte prevesti tole v slovenščino, ne bo zvenelo tako lepo. Responsive – responsible (odziven – odgovoren). Vidite, poezija je povsod okoli nas. No, to je moj trenutni motiv. Sledim dogodkom po svetu, berem članke, časopise, vse vrste medijev in tako naprej. Vojna med Rusijo in Ukrajino me je osebno prizadela, saj sem prevajalka iz ruščine in čutim posebno povezanost s tem jezikom. Zdi se mi, da ne morem več samo sedeti in pisati o pomladi. Nedolžen pristop k poeziji ni več mogoč. Vsaj zame ne. Vedno znova bom vpeljala nekakšno političnost, nekakšen odziv na dogodke okoli nas. Zdi se mi, da je čas, ko smo nedolžno stopali po svetu, brez skrbi, minil. Za vašo generacijo lahko rečem le eno … Žal mi je. Da odgovorim na vaše vprašanje. Da! Čutim več odgovornosti do sveta in dogodkov okoli nas. Moja poezija postaja vse bolj angažirana, usmerjam se na vse dogodke, ki jih zasledim. Ne bom ignorirala dogodkov in ne bom slepo sledila navideznemu občutku brezbrižnosti. Danes, bolj kot kadar koli, lahko sledimo vsem dogodkom po svetu. In opozarjati moramo nanje ter jih ne prezreti. In to v vseh žanrih, ki nam to omogočajo. Kot pesnici mi je dovoljeno govoriti, pisati in razmišljati. Srečo imam, da sem na varnem. In pomagam lahko tako, da pišem. Ničkolikokrat sem se vprašala, ali mi je dovoljeno pisati o vojni, ki je sama ne doživljam. Odgovor je preprost. Moram! Moram pisati o tem! Ne da si želim, ampak moram!